

KATARINA GREGERSDOTTER

IDENTITÁSOK A NORDIC NOIR ÉSZAKI RÉSZÉN

Åsa Larsson Rebecka Martinsson-sorozatáról

„A közhiedelemmel
ellentétben a hosszú
téli sötét és hideg
pozitívan hathat az
emberre...”

82

■ Åsa Larsson Rebecka Martinsson adójogászról szóló regényei Svédország északi részén, Kirunában és környékén játszódnak. A regényeket számos nyelvre lefordították, és 2017-ben az egyik (*The Blood Spilt*¹) végre megjelent északi számi nyelven, az egyik olyan nyelven, amelyet azon a területen beszélnek, ahol a regények játszódnak. Az első regényben (*The Savage Altar*²) Rebecka Martinsson elhagyja a városi, rohanó stockholmi életet, hogy visszatérjen gyermek- és tinédzseréveinek messzi északi vidékére, és végül úgy dönt, hogy véglegesen ott telepszik le. Ezen írás célja Larsson öt regényének elemzése abból a szempontból, hogy az identitás kérdései hogyan kapcsolódnak a periférikus Északhoz – a nordic noir „reális” Északjához. A regényeket nem külön-külön tárgyaljuk, hanem az identitás és a hely kapcsolata szempontjából fontos témákat vizsgáljuk: nézetek északról, a határok átlépése/elmosódása, hely és identitás, történelem: a periféria, a centrum és az én határai.

David Geherin *Scene of the Crime: The Importance of Place in Crime and Mystery* című könyvében a következőt olvashatjuk: „A krimik ideális lehetőséget kínálnak arra, hogy megvizsgáljuk a fikciós szövegekben a helyszínek művészi módon történő felhasználásának módját.”³ Ez egyrészt a műfaj azon általános törekvése miatt van így, hogy realista legyen, másrészt pedig „mivel a krimik gyakran egymást követve, sorozatok részeként jelennek meg, a krimifőröknek több lehetősége van arra, hogy a hely jelleg-

zetes érzetét megteremtsek”.⁴ A jelenlegi kutatások tehát rámutatnak a hely, a tér és a helyszín jelentőségére a krimi műfajában általában és különösen a sorozatformátumban. Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy egy sorozat esetében az identitás kérdései is összetettebben vizsgálhatók.

A nordic noirt (bármennyire is változatos valójában) minden bizonnyal olyan műfajként forgalmazzák és talán olvassák is, amely – a nem északi olvasók számára – egzotikus földrajzi helyeket ír le és használ fel. Továbbá Louise Nilsson megjegyzi, hogy a nordic noirban „a természeti környezet [...] fontos, és ezek a különböző médiumokban artikulált leírások a svéd krimik egyik domináns motívumát jelentik. A jég, a hó és az erdők gyakori összetevők, meghatározzák a cselekmény sajátosságait, és hatással vannak a szereplők lelkivilágára, gyakran még a holttestekre is.”⁵ Kerstin Bergman is valami hasonlót állít: Åsa Larsson regényeinek szereplői szinte szimbiózisban élnek a régióval.⁶ Steven Peacock John Sutherlandnak a krimi hiperlokalizációjáról szóló tézisét idézi, mely szerint a krimiírók által választott helyszínek erősen és határozottan specifikáltak, és a skandináv krimik általában „túldeterminált» excentrikus helyszínekkel” rendelkeznek.⁷ Larsson regényeiben a táj mindenképpen hiperlokalizált, az azonban, hogy valóban excentrikus-e, az attól függ, hogy ki az olvasó. Ez a táj gyakran nemcsak földrajzi értelemben jelenti az otthont, hanem már-már spirituális módon a tisztelet és a tiszta boldogság érzését kelti, és nyilvánvalóan segíti a szereplők identitásának alakulását, ahogyan azt az alábbiakban néhány példa is nyilvánvalóvá teszi.

Nézetek északról

■ Larsson legtöbb regényében szerepel a régió térképe. A norvég és a finn, valamint az orosz határ közelsége nyilvánvaló. Az is feltűnő, hogy a régió ritkán lakott. Steven Peacock azt írja, hogy Kirunától északra „csak úttalan, lakatlan föld van. Kelet felé több száz mérföldön át Finnországba és Oroszországba nyúlnak a boreális erdők”.⁸ Rebecka és az ott élők számára a hely gyönyörű és békés (a sok erőszakos bűncselekmény ellenére). A kívülálló, például Rebecka stockholmi barátja, Måns számára viszont ez „Nowheresville”⁹. Rebecka megjegyzi, hogy a férfi mindig nyugtalanná válik, amikor meglátogatja őt, a hideg téli sötétsgéttől a nyári fényen át a kutyáig és a szúnyogokig mindenre panaszkodik. Amit ő kellemetlennek találna, ha ott élne, azt Rebecka kívánja. „Szeretnék itt kint álldogálni, újragipszelni az ablakokat és időről időre a folyóra pillantani. Nyári reggeleken a verandán akarok kávézni, mielőtt munkába indulok. Télen ki akarom ásni a kocsimat a hóból. Azt akarom, hogy fagyminták legyenek a konyhaablakomon.”¹⁰

A közhiedelemmel ellentétben a hosszú téli sötét és hideg pozitívan hathat az emberre, az élet egyszerűbbé válik, kevesebb mindent kell befogadni, kevesebb színt és illatot. A rövidebb nappalok azt jelentik, hogy az ember megpihenhet.¹¹ A turisták Kirunába, a hegyekbe és Jukkasjärvibe utaznak, ahol a nemzetközi hírű Jéghotel minden télen megépül, így lehet, hogy nem feltétlenül azért látogatnak el a környékre, hogy kipihenjék magukat, hanem azért, hogy élvezzék a számukra egzotikus szabadtéri környezetet. A turisták már a sorozat első regényében is szóba kerülnek, amikor Rebecka a hosszú stockholmi évek után visszatér Kirunába. „A Kirunába tartó repülőgép majdnem tele volt. A kutyás csapatvezetésre és a jukkasjärvi jéghotelben rénszarvasbőrökön történő

éjszakázásra induló külföldi turisták tömegei szorongtak a helyért az ingyen gyümölcsöt és újságokat szorongató, hazafelé tartó kócos üzletemberekkel.¹² Amikor Rebecka hazamegy, új és ismeretlen helyre látogat el. A regénysorozat későbbi kötetében, amikor úgy dönt, hogy marad, azt gondolja: „Nem akarok vendég és idegen lenni. Soha többé.”¹³ Más regényekhez képest, amelyekben a turizmus szóba kerül, a turistákat itt soha nem látjuk betolakodóként vagy kiszákmányolóként, mert a természet mintha olyan erős lenne, hogy semmi sem zavarhatja meg. Ha az öt regényre az ökokritikai perspektíva tág definícióját alkalmazzuk, akkor bizonyosan láthatunk bensőséges kapcsolatot ember és természet között, de nyílt, a környezetet illető aggodalmakról nincs szó. A regényeket inkább neoromantikusként nevezhetnénk: a természetet és a természeti jelenségeket gyakran magasztosként jelenítik meg, olyan szépséggel bírnak, amely képes „feldobni”¹⁴ és mélyen megérinteni az embert.

A határok átlépése/elmosódása

■ Az első, a *The Savage Altar* című regényben az elbeszélést az Aurora Borealis kíséri, „ő” mozog a lapok és a szereplők feje fölött, és „[a] csillagok és a bolygók kénytelenek utat engedni neki, a csillogó fény e nagy csodájának”.¹⁵ Az Aurora Borealis vagy a jég, a fák és a folyók gyakran antropomorfizálódnak, és így elmosódik az ember és a természet közötti határ. Az ember és az állat közötti határ szintén elbizonytalanodik. Ahogy Kerstin Bergman írja, a Martinsson-regényekben a hely olyan, ahol „emberek és állatok együtt élnek, egymásra vannak utalva élelem, menedék és védelem tekintetében. Az állatok – különösen a kutyák – Larsson krimijeiben is fontos szerepet játszanak”.¹⁶ A *The Second Deadly Sin*ben Rebecka kénytelen megölni egy kutyát, hogy megmentsen egy gyermeket – egy olyan gyermeket, aki, hogy traumáival megbirkózzon, kutyaként él, négykézláb jár, és csak ugatással kommunikál. A gyilkosság majdnem olyan mélyen érinti Rebeckát, mint amikor önvédelemből kénytelen volt megölni három férfit. Egy kutyát megölni annyi, mint egy közeli barátot és egyenrangú társat megölni. Ráadásul – és ez fontos – a *The Blood Spilt*ben váltakoznak a Rebeckáról és a többiekéről szóló, valamint egy vad kutyáról, a Sárgalábú nevű farkasról szóló fejezetek. Sárgalábú Oroszország, Finnország és Svédország északi régióit járja be, példázva, hogy észak összefügg, hogy a határok nem számítanak, szabadon mozoghat. A táj eltünteti a múltbeli aggodalmakat és a jövő gondjait, „[m]inden most van”.¹⁷

Hely és identitás

■ Az egyik szereplő visszaemlékszik arra, hogy a barátja hogyan szokta megérinteni. „Azt szerette, ha felfedezhet engem. Megszámolta az összes anyajegyemet. Vagy a körmét a fogaimhoz koppintotta, amikor mosolyogtam, és kipipálta a Kebnekaise összes csúcsát: Déli csúcs, Északi csúcs, Sárkányhát, Kebnepakte, Saksasapakte, Kaskasatjåkko, Tuolpagorni.”¹⁸ Itt a hely jellege és az identitás közötti kapcsolat két fiatal szerelmes történetén keresztül kerül bemutatásra. Ez a kapcsolat nagyon bensőséges, a természet ugyanolyan ismerős, mint a barátnő teste. Ráadásul Rebecka számos gyermekkori emlékének egyike arról szól, hogy apjával az erdőben van. Megkérdezi tőle, hogy hová jutna, ha egy bizonyos irányba indulna. „És az apja válasza. Új vers, attól függően, hogy az ujsa melyik

irányba mutatott, és hol voltak. Tjålme. Latteluocta. A Rauta folyón át. Vistasvaggén keresztül és a Sárkányháton át.”¹⁹ A szépség – a „költészet” – a helynevekben rejlik, olyan helyekben, amelyek számára ismeretlenek („új költészet”), de apja számára, aki megosztja vele a helyismeretét, ismertek. Amikor Rebecka elhagyja Stockholmot, és visszatér Lappföldre, többször említi, hogy „otthon” és „békében” van. Többször fizikai módon is kifejezi az otthon és a békesség érzését: havat nyom az arcához, hóba fekszik, lefekszik a földre, felnéz a fenyőkre és a csillagokra. Larsson így fogalmaz: „Martinssont minden figyelmeztetés nélkül előnti a tiszta, fehér boldogság érzése. Átjárja a testét, és a kezébe áramlik. Teljesen mozdulatlanul áll. Nem mer megmozdulni, mert fél, hogy elijeszti a pillanatot. Eggyé válik mindennel. A hóval, az éggel. A folyóval, ahogy a jég alatt rejtőzködve folyik. [...] Mindennel. Mindenkivel. Ide tartozom, gondolja. Talán tényleg ide tartozom, függetlenül attól, hogy mit akarok vagy mit érzek.”²⁰

A test és az én itt eggyé válik a hellyel és a természettel. Ráadásul Rebecka a nagymamája házában lakik, és pontosan úgy él ott, ahogyan a nagymamája élt egykor. Stockholmhoz képest jól alszik, és rájön, hogy soha nem „volt igazi választatása”, amíg vissza nem tért Lappföldre.²¹ Az, hogy újra gyermekkori otthonában él, hóval, éggel és folyóval van körülvéve, átalakítja őt, és ahogyan fentebb fogalmaz, mindez még cselekvőképességet is biztosít neki.

Történelem: a periféria, a központ és az én határai

■ A regények közül kettő (*Until Thy Wrath Be Past*, *The Second Deadly Sin*) részben a történelmi múltban játszódik. A regények címei vallási vonatkozásúak, hogy jelezzék az elkövetett bűnök és a háború súlyosságát. A két világháború alatti Svédországgal foglalkoznak.

A *The Second Deadly Sin* „Kiruna születésének” történetét meséli el. A terjeszkedő bányaiparral Kiruna a jövőt jelentette, és 1914-ben ez volt Svédország legújabb városa. Egy fiatal nő, Elina vonattal utazik Kirunába, hogy tanítónőként dolgozzon. Alig várja, hogy új életet kezdjen, és felszabadultnak érzi magát: „Éppen most ünnepelte huszonegyedik születésnapját, és úton van Kirunába. A világ legújabb városába. Oda tartozik. Ebben az új korban.”²² A vonatút során a svéd táj lenyűgözi, és úttörőnek érzi magát, aki olyan helyre utazik, ahol kevesen jártak. Látja Svédország nagyságát, és Kirunát is globális helynek, nem periferikusnak gondolja: ez a „világ legújabb városa”, és számára a modernitás városa. Elina a vonaton találkozik Hjalmar Lundbohmmal (egy valós történelmi személlyel), akibe beleszeret, és aki a nagy bányavállalat, az L.K.A.B. ügyvezető igazgatója. Lundbohmnak grandiózus elképzelései vannak a várossal kapcsolatban, amelyet ő „az övének” nevez, és egy olyan várost képzel el, amely állandó: „iskolákkal, fürdőházakkal és felnőttoktatással – mint Pullman City az Egyesült Államokban és Henry Ford Fordlandja Dél-Amerikában. Ezek olyan modellek, amelyeknek meg kell felelni.”²³ Ő is globálisnak látja Kirunát, és többnek, mint egy egyszerű kapitalista vállalkozás: ez egy olyan hely, ahová az emberek azért jönnek, hogy ott maradjanak. A háború, amely éppen akkor tört ki Európában, kedvez Kirunának és a vasérctermelésnek. A Svédországon keresztüli vonatút tehát Elina és Hjalmar számára is a jövőbe való költözést jelenti, Kiruna pedig az átalakulás csillogó ígérete, amely eltörlí a régi és az új, a periféria és a központ közötti határokat, és ez mélyen érinti őket és identitásukat.

A vonatút mint metafora az *Until Thy Wrath Be Past* című műben is problematizálódik. Svédország nem volt hajlandó állást foglalni – „semleges” maradni – a második világháború alatt, noha a náci Németország a szomszédos Dániát és Norvégiát is megszállta. 1940 és 1943 között a náciak mégis keresztülmentek Svédországon, hogy elérjék az északi megszállt területeket. A vonatút még mindig a határok eltörlését, a központ és a sarkvidéki periféria összekapcsolását szimbolizálja, de azzal, hogy a német csapatoknak engedélyezték, hogy Svédországon keresztülutazzanak, hogy elérjék utánpótlással a csapataikat, azt is jelenti, hogy hozzájárultak szomszédjaik szenvedéséhez is, és ez ma is vita tárgyát képezi.

Következtetés

■ Kevés olyan regénysorozat van, amely mélységében foglalkozik a messzi északkal, és Larsson sorozata kiváló lehetőség arra, hogy az olvasó többet tudjon meg erről a helyről, és nyomon kövesse a szereplők identitásának alakulását a földrajzi perifériában. Annak ellenére, hogy a regényekben megjelenő helyszínek hiperlokalizáltak, és a határok fogalma hangsúlyos, ez utóbbiak azért tűnnek fontosnak, mert folyamatosan átléphetők és elmosódhatnak. Ezt hangsúlyozzák az átlatok, a természet és az éghajlat leírásai. Továbbá az európai történelem, például az első és a második világháború nagyon is jelen van, nagyrészt a Kirunában terjeszkedő bányaiipar miatt, amely a helyet és az embereket a helyiből és perifériakusból globálissá és központiává változtatja.

Kálai Sándor fordítása

■ JEGYZETEK

1. Åsa Larsson: *The Blood Spilt* [*Det blod som spillts* 2004]. Penguin Books Ltd, London, 2006.
2. Åsa Larsson: *The Savage Altar* [*Solstorm* 2003]. Penguin Books Ltd, London, 2006.
3. David Geherin: *Scene of the Crime: The Importance of Place in Crime and Mystery*. MacFarland, Jefferson, N.C., 2008. 8.
4. Uo.
5. Louise Nilsson: *Uncovering a Cover: Marketing Swedish Crime Fiction in a Transnational Context*. Journal of Transnational American Studies 2016. 7 (1). <https://escholarship.org/uc/item/6308x270> 20190618 (utolsó letöltés: 2020. 08. 20.).
6. Kerstin Bergman: *The Captivating Chill: Why Readers Desire Nordic Noir*. Scandinavia-Canadian Studies/Etudes Scandinavien au Canada 2014. 22. 80–89. https://scancan.net/bergman_1_22.htm (utolsó letöltés: 2020. 08. 20.)
7. Steven Peacock: *Swedish Crime Fiction: Novel, Film, Television*. Manchester University Press, Manchester and New York, 2014. 113–114.
8. Uo. 125.
9. Åsa Larsson: *Until Thy Wrath Be Past* [*Till dess din vrede upphört* 2008]. Quercus Publishing, London, 2011. 209.
10. Uo. 22.
11. Larsson: *The Savage Altar*, i. m. 301.
12. Uo. 55.
13. Larsson: *Until Thy Wrath Be Past*, i. m. 23.
14. Uo. 3.
15. Larsson: *The Savage Altar*, i. m. 1.
16. Kerstin Bergman: *Swedish Crime Fiction. The Making of Nordic Noir*. Mimemis International, Milano, 2014. 109.
17. Larsson: *The Blood Spilt*, i. m. 407.
18. Larsson: *Until Thy Wrath Be Past*, i. m. 2.
19. Larsson: *The Blood Spilt*, i. m. 107.
20. Larsson: *Until Thy Wrath Be Past*, i. m. 30.
21. Åsa Larsson: *The Black Path*. Quercus Publishing, London, 2008. 69.
22. Åsa Larsson: *The Second Deadly Sin*. Quercus Publishing, London, 2014. 53.
23. Larsson: *The Second Deadly Sin*. i. m. 76.